

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Horváth Katalin 70 éves*

Tisztelt egybegyűlt Kollégák, kedves Ünnepeztünk!

Abban a nagy megtiszteltetésben van részem, hogy Horváth Katalint már másodszor köszönhetem fel kerek évfordulón: tíz évvel ezelőtt is boldogan álltam be az öt üdvözlő koszoság körébe, és ha lehetséges, még inkább így van ez most, a 70. születésnapján.

Horváth Katalin 1944. október 22-én született Naszvadon. Az egyetemen figyelme már korán a nyelvészet felé fordult, így az ELTE-n folytatott könyvtárosi tanulmányait az általános és alkalmazott nyelvészet szakra cserélte, amelyet a magyar szak mellett végzett el. Egyetemi karrierje még 8 évet váratott magára, az alma materbe 1978-ban került vissza ösztöndíjasként. 1979-ben védte meg egyetemi doktori értekezését, mely kibővített-átdolgozott formában „Transzformációs csoportok a magyarban” címmel jelent meg 1983-ban. Ebben Horváth Katalin Zsilka János szerves-dialektikus nyelvelméletének keretében végzett ígeszementikai és -szintaktikai vizsgálatainak eredményeit mutatta be. Ezen első nagyobb munkáját olvasva is azonnal kitűnik rendkívüli érzéke a történeti-etimológiai vizsgálatokhoz, mely ebben az értekezésben a legszemléletesebben a transzformációs csoportok fejlődési sorba rendezésében és a rejtett belső összefüggések feltárásában nyilvánul meg.

Rész és egész tartalmi összefüggése, pontosabban a pars pro toto elvének működése a nyelvben, illetve a névadásban lett kandidátusi értekezésének és számos későbbi tanulmányának is tárgya – ez a téma már bölcsészdoktori értekezésében is feltűnt a transzformációs csoportok jellemzése kapcsán. „A rész és az egész – A rész-egész viszony szerepe a nyelv működésében” című kandidátusi disszertációját 1994-ben védte meg.

Bármilyen témán is dolgozott Horváth Kati, az sohasem önmagában érdekelte, így a szinkronia kérdései is mindig a diakroniával való összefüggésükben foglalkoztatták. A Ladányi Máriával közösen szerkesztett kötetben olvasható írásában (HORVÁTH 1993) érzékletesen mutatta be, hogyan lehet szinkrón összefüggések alapján etimológiai elemzéseket végezni. Mint írja: „Allapot és történet belsőleg függ össze egymással: az állapot mozgásformáiban specifikus történeti folyamatok ismétlődnek meg. Ez magyarázza, hogy a rendszerszerű szinkrón összefüggéseket feltáró leíró kutatások meghatározóan fontosak lehetnek a nyelvtörténeti kutatások számára is: kiegészíthetik, megerősíthetik vagy gyöngíthetik a történeti vizsgálat eredményeit; nyelvemlékek hiányában akár helyettesíthetik is a tényleges nyelvtörténeti elemzést” (HORVÁTH 1993: 81). Ez az a módszer, amely talán a legnagyobb hatást gyakorolta rám tanulóveim alatt, és a mai napig sem szűnnek meg csodálni.

Kati munkásságában a másik, számomra rendkívül inspiráló kutatási vonulat a névelmélet és a vele összefüggő nyelvi motiváltság témaköre. Etimológiai elemzései nem pusztán egyes ismeretlen vagy téves eredeztetésű elemek összekapcsolására, illetve a belső keletkezésű szavak körének, szócsaládjainak a lehetséges bővítésére irányultak, hanem mindig komoly elméleti tétjük is volt – természetesen ez Kati összes munkáját jellemzi. Az alapkérdés, amelyre választ keres, ugyanis ez: Mennyiben tekinthető motiválnak a nyelvi elemek kialakulása? Kutatásának eredményei azt üzenik, hogy sokkal inkább, mint gondolnánk, vagy mint amennyire ez ma elfogadottnak számít. Kati egyik úttörő vonása éppen az, hogy új (vagy inkább nagyon is régi) utakat keresett és talált a névadás módozatainak leírásában.

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén 2014. október 21-én.

Kati munkásságában minden mindennel összefügg és – nem véletlenül használva ezt a szót többszörre is – szerves rendbe illeszkedik, s ez igaz harmadik nagy kutatási területére, a trópuselméletre is, amellyel már a 80-as évektől behatóan foglalkozott. A szerves nyelvelmélet kiváló talajnak bizonyult ahhoz, hogy ebből táplálkozva kinőjön s egységessé kovácsolódjon Kati nyelvről alkotott saját elképzelése, amelyben a nomináció általa sokszor említett elvei (pars pro toto, totum pro parte) működnek a főbb trópusok (metafora, szinekdoché, metonímia) és az elemi mondatok létrejöttében, történeti egymásra épülésükben. A három szóalakzat „belsőleg függ össze egymással, s ez a kapcsolat a trópusok logikai és nyelvi (szintaktikai-szemantikai) szerkezetében megfogható, egyértelműen kimutatható” – írta ünnepeztünk „A metafora helye a trópusok rendszerében” című tanulmányában (HORVÁTH 2008: 314).

Kati lényének a tanárság talán a legmeghatározóbb része. Csaknem három évtizeden át (1978-tól 2006-ig) tanított az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti (2005-től Alkalmazott Nyelvészeti) Tanszékén, 1995 óta docensként, de hosszú éveken keresztül több témában oktatott más egyetemeken (például a Miskolci Egyetemen és a Károli Gáspár Református Egyetemen) is, részben óraadóként, részben mellékállásban. 2000-től a Veszprémi Egyetem magyar szakjának létrehozásán munkálkodott, az ottani Magyar Nyelvtudományi Tanszéknek ezután 2003-ig tanszékvezetője is volt. 2006-tól a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének docenseként dolgozott egészen nyugdíjba vonulásáig, 2009-ig. A felsőoktatásban végzett oktatói tevékenysége mellett a magyar mint idegen nyelv oktatásában, a MID-tankönyvek lektorálásában is igen nagy gyakorlata van (részletes életrajzát, publikációs listáját lásd a 60. születésnapjára készült ünnepi kötetben: LADÁNYI–DÉR–HATTYÁR szerk. 2004: 11–18).

Kati a legtöbbet adta a diákjainak, amit tanár csak adhat: meghatározó nyelvszemléletet és sok emberséget. Az előbbi sokakat indított el a nyelvészpályán, és aki egyszer úgy tudott ránézni a nyelvre, a nyelvi anyagra, amin dolgozni kezdett, ahogyan Kati, az ennél a nyelvfelfogásnál is maradt.

Kedves Kati! Mi, egykori tanítványaid örökre hálásak leszünk Neked a Tőled kapott tudásért, az inspirációkért, a sok segítségért és különösen azért, mert megmutattad, hogy tanítani, sőt élni is csak így, sok emberséggel lehet és érdemes.

Isten éltesse nagyon sokáig!

Hivatkozott irodalom

- HORVÁTH KATALIN 1993. Állapot és történet az etimológiai kutatásban – A *hint* ige eredete és rokonsága. In: HORVÁTH KATALIN – LADÁNYI MÁRIA szerk., *Állapot és történet – szinkronia és diakronia viszonya a nyelvben*. ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Budapest. 81–91.
- HORVÁTH KATALIN 2008. A metafora helye a trópusok rendszerében. In: DOMOKOS PÉTER – CSEPREGI MÁRTA – KLIMA LÁSZLÓ szerk., *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Urálisztikai tanulmányok 18. ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi-Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 312–323. <http://klimala.web.elte.hu/18/27HorvathKatalin.pdf> (2014. 10. 18.)
- LADÁNYI MÁRIA – DÉR CSILLA ILONA – HATTYÁR HELGA szerk. 2004. „... még onnét is eljutni túlra...”. *Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*. Tinta Kiadó, Budapest. <http://mek.niif.hu/04800/04844/04844.pdf> (2014. 10. 18.)

DÉR CSILLA ILONA
Károli Gáspár Református Egyetem